

Günay Kamil qızı Məmmədova
Azərbaycan Dillər Universitetinin dosenti,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-1782-1740>
E-mail: gm.memmedova@adu.edu.az
[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(2\).198-202](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(2).198-202)

RƏQƏMSAL DÜNYADA GENDER MƏSƏLƏLƏRİ VƏ SOSIAL DƏYİŞİKLİKLƏR

Gunay Kamil Mammadova
associate professor of Azerbaijan University of Languages,
doctor of philosophy in psychology

GENDER ISSUES AND SOCIAL CHANGES IN THE DIGITAL WORLD

Гюнай Камиль гызы Маммедова
доцент Азербайджанского Университета Языков,
доктор философии по психологии

ГЕНДЕРНЫЕ ВОПРОСЫ И СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЦИФРОВОМ МИРЕ

Xülasə. Məqalədə rəqəmsal dünyada rast gəlinən gender problemləri və ortaya çıxan yeni sosial dəyişikliklər təhlil olunur. Texnologiya gender bərabərsizliyinin aradan qaldırılmasında və qadınların inkişafında mühüm rol oynayır və qlobal miqyasda bərabərlik üçün vacib bir vasitə kimi xidmət edir. Rəqəmsal transformasiya qadınların maariflənməsi istiqamətində yeni yollar yaratsa da, ayrı-seçkilik, mənfi stereotiplər və sosial və mədəni qərəzlər qadınların yüksək rəqəmsal iqtisadiyyat və cəmiyyətdə inkişaf etməsi üçün hələ də çətinliklər yaratmaqdadır. Qadınların rəqəmsal texnologiyalara çıxışı və istifadəsindəki çətinlikləri gender bərabərsizliyini dərinləşdirir və qadınların texnoloji inkişafda iştirakını məhdudlaşdırır.

Açar sözlər: *rəqəmsal transformasiya, gender məsələləri, sosial dəyişikliklər, sosial qərəz, ayrı-seçkilik, stereotiplər*

Abstract. The article analyzes gender issues encountered in the digital world and new social changes that are emerging. Technology plays a significant role in eliminating gender inequality and advancing women, and serves as an important tool for equality on a global scale. While digital transformation has created new avenues for women's empowerment, discrimination, negative stereotypes, and social and cultural biases still create challenges for women to thrive in a highly digital economy and society. Women's difficulties in accessing and using digital technologies deepen gender inequality and limit women's participation in technological developments.

Keywords: *digital transformation, gender issues, social changes, social prejudice, discrimination, stereotypes*

Аннотация. В статье анализируются гендерные проблемы, возникающие в цифровом мире, и новые социальные изменения, которые происходят в настоящее время. Технологии играют значительную роль в устранении гендерного неравенства и продвижении женщин, а также служат важным средством обеспечения равенства в глобальном масштабе. Хотя цифровая трансформация открыла новые возможности для расширения прав и возможностей женщин, дискриминация, негативные стереотипы, а также социальные и культурные предрассудки по-прежнему создают препятствия для процветания женщин в высокотехнологичной экономике и обществе. Трудности женщин в доступе к цифровым технологиям и их использовании усугубляют гендерное неравенство и ограничивают участие женщин в технологическом развитии.

Ключевые слова: *цифровая трансформация, гендерные вопросы, социальные изменения, социальные предрассудки, дискриминация, стереотипы*

Rəqəmsallaşma müasir dövrün ən mühüm və qlobal xarakterli proseslərindən biridir və artıq yeni bir inkişaf mərhələsini formalaşdırır. Bu gün rəqəmsallaşma təkcə texnoloji yenilik deyil, eyni zamanda iqtisadiyyatın, idarəetmənin, təhsilin, səhiyyənin və sosial münasibətlərin əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilmiş qlobal bir trenddir. Yeni rəqəmsal texnologiyaların – süni intellektin və avtomatlaşdırılmış platformaların tətbiqi sürətlə genişlənir və cəmiyyətin bütün sahələrinə nüfuz edir. Rəqəmsallaşma biliklərə çıxışı asanlaşdırır, innovasiyaları təşviq edir və qlobal miqyasda rəqabət qabiliyyətini gücləndirir. Bu baxımdan, rəqəmsal bacarıqların inkişaf etdirilməsi və texnoloji yeniliklərin cəmiyyətin ehtiyaclarına uyğun şəkildə tətbiqi müasir dövrdə dayanıqlı inkişafın əsas şərtlərindən biri hesab olunur.

Elmi və texnoloji tərəqqi qadınlara sosial rol repertuarlarını genişləndirməyə kömək etmiş və nəticədə, XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində onlar siyasətdə, mədəniyyətdə, iqtisadiyyatda və biznesdə iştiraklarını artırmışlar. Kişilər həmişə gender rollarını genişləndirməyə meylli olmurlar, daha ənənəvi və patriarxal yanaşma nümayiş etdirirlər, bununla yanaşı onların gender dünyagörüşü də dəyişir. Getdikcə daha çox kişi qadınların həyat seçimlərinə hörmətlə yanaşaraq, ailə rollarının bölüşdürülməsini əhəmiyyətli dərəcədə bərabərlik modelinə doğru dəyişirlər [9, s.147].

Rəqəmsal əsrdə sosial media platformaları və onlayn məzmun, gender stereotiplərinin yayılmasına və möhkəmlənməsinə töhfə verir. Onlayn identikliklərin, təsir edənlərin və viral məzmunun seçilmiş təbiəti, çox vaxt kişiliyin və qadınlığın ideallaşdırılmış və stereotipik təsvirlərini davam etdirir. Media təsvirləri cəmiyyətin gözəllik standartlarına və bədən imicinə böyük təsir göstərir. Mediada kişi və qadınların ideallaşdırılmış şəkilləri, qeyri-real və çox vaxt zərərli gözəllik standartlarının davam etdirilməsinə kömək edir. Bu, öz növbəsində, fərdlərin heysiyyətinə təsir edir və onların cəlbedici və ya məqbul sayılan şeyi qavramasına təsir göstərir [2, s.190].

Rəqəmsal dövr gender bərabərliyinin təşviqi üçün çoxsaylı imkanlar yaratmışdır. Texnologiyanın transformativ təsiri fərdin həyatının müxtəlif aspektlərinə nüfuz edir və bu sahədə əsas perspektivlər təqdim edir:

Təhsilə çıxış: Texnologiya bilik və təlim resurslarına geniş çıxış təmin etməklə təhsildə inqilab edir. Onlayn platformalar və elektron təlim vasitələri, ənənəvi təhsil maneələrini aradan qaldırmaqla qadınlar üçün faydalı olan çevik seçimlər təklif edir. Keyfiyyətli təhsil materiallarına çıxış, onlayn kurslarda iştirak və distant təhsil proqramlarında iştirak fərqləri dəyərli bilik və bacarıqlarla təmin edir.

İqtisadi səlahiyyətləndirmə: Rəqəmsal dövr, xüsusən də onlayn platformalar və rəqəmsal bazarlar vasitəsilə iqtisadi səlahiyyətləndirmə üçün yeni yollar açıb. Qadınlar bu platformalardan biznes qurmaq və inkişaf etdirmək, məhsul və ya xidmət satmaq və qlobal bazarlara çıxış üçün istifadə etməklə rəqəmsal iqtisadiyyatda iştirak edə bilirlər. Bu vəziyyət maliyyə müstəqilliyinə, qazanc potensialının artmasına və iş yerində ənənəvi gender əsaslı maneələri aradan qaldırmaq qabiliyyətinə səbəb ola bilər.

Sahibkarlıq: Rəqəmsal sahə sahibkarlığı üçün əlverişli bir mühit yaradır, qadınlara müəssisələrini qurmağa və inkişaf etdirməyə imkan verir. Onlayn platformalar və sosial media məhsul və xidmətlərin nümayişini asanlaşdırır, daha geniş müştəri bazası ilə əlaqə qurur və potensial müştərilər və investorlarla əlaqə qurur.

Siyasi iştirak: Rəqəmsal dövr qadınların siyasi iştirakı və iştirakı üçün imkanları genişləndirir. Sosial media platformaları və onlayn icmalar qadınların fikirlərini ifadə edə, hüquqlarını müdafiə edə və siyasi müzakirələrdə iştirak edə biləcəyi məkanlar təmin edir. Onlayn aktivizm gender bərabərliyini inkişaf etdirmək, sosial dəyişiklikləri sürətləndirmək və qadın hüquqları və təmsilçiliyi üçün dəstəyi səfərbər etmək üçün güclü bir vasitə kimi ortaya çıxmışdır [7, s.113-114].

Sürətli rəqəmsallaşma kontekstində cəmiyyətdə tam və bərabər iştirak getdikcə daha çox texnologiyaya çıxışdan asılıdır və həyatın bütün sahələrini – işdən və təhsildən səhiyyə və kommunikasiyaya qədər əhatə edir. Rəqəmsal texnologiyalara çıxış dünya miqyasında qeyri-bərabər olaraq qalır və cins, yaş, təhsil, region və gəlir səviyyəsi kimi amillərdən asılıdır. Daha da əhəmiyyətli, rəqəmsallaşma gender baxımından neytral deyil: kök salmış stereotiplər qadınların şəxsi və peşəkar inkişaf üçün rəqəmsal texnologiyalara çıxışını məhdudlaşdırır [10]. Rəqəmsal bərabərsizlik informasiya və kommu-

nikasiya texnologiyalarına qeyri-bərabər çıxış və istifadəni ifadə edir, gender rəqəmsal fərqi isə sosial, mədəni, siyasi və iqtisadi sahələrdə kişilər və qadınlar arasında bu cür texnologiyalardan istifadə və çıxış üçün qeyri-bərabər imkan kimi müəyyən edilir [4, s. 2].

Texnologiyalar qadınlara əmək bazarına daxil olmağa, ictimai və sosial həyatda iştirak üçün əhəmiyyətli mənbələrə çıxış imkanı yaradır. Artıq məkan və zamandan asılı olmayaraq, qadınlar öz fəaliyyət sərbəstliyindən istifadə edir və bu da sosial təcridə olan qadınlar üçün böyük irəliləyiş hesab olunur. Son illərdəki bu irəliləyişlərə baxmayaraq, rəqəmsal gender ayrışikliyi davam edir və milli və beynəlxalq səviyyədə cəmiyyəti narahat edən əsas problemlərdən birinə çevrilib. Dünya əhalisinin yarısından çoxunun internetə çıxış imkanının olmasına baxmayaraq, dünya üzrə qadınlar kişilərə nisbətən İKT imkanlarından daha az faydalana bilirlər. Aşağı və orta gəlirli ölkələrdə qadınların mobil internetdən istifadə ehtimalı kişilərə nisbətən 15 faiz azdır. Dünya miqyasında kişilərin 70%-i, qadınların isə yalnız 65%-i internetdən istifadə edir və bu da 2023-cü ildə internetdə təxminən 244 milyon qadının azalmasına səbəb olur. Aşağı gəlirli ölkələrdə bu fərq daha da nəzərə çarpır: 15-24 yaşlı yeniyetmə qızların və gənc qadınların təxminən 90%-i internetdən istifadə etmir, eyni yaş qrupundakı kişilərin isə 78%-i internetdən istifadə etmir [5, s. 2]. Rəqəmsal texnologiyalara çıxış və istifadədə bu rəqəmsal gender fərqinin aradan qaldırılması inklüziv inkişaf üçün vacibdir. Rəqəmsal texnologiyalar təhsilə və məlumata çıxışı asanlaşdıraraq, iqtisadi imkanları genişləndirir və qadınlara mobil məhdudiyyətlərini aradan qaldırmağa kömək edə bilər. Bu baxımdan rəqəmsal gender bərabərsizliyinin aradan qaldırılması maraqlı təcrübələrin diqqət mərkəzindədir və ilkin olaraq aşağıdakı problemlərin olması müəyyənləşdirilmişdir: birincisi, dünya üzrə qadınların əksəriyyətinin hələ də maddi səbəblərdən internetə qoşulmadığı, qabaqcıl texnologiyalardan istifadə bacarığına yiyələnmədiyi. İkincisi, internet hələ də kifayət qədər təhlükəsiz deyil. «Web Foundation and the World Association of Girl Guides and Girl Scouts» təşkilatının məlumatına görə qadınlar hələ də virtual zorakılığa məruz qalırlar və onların 84%-i virtual mühiti problemlə hesab edir. Həm kişilər, həm də qadınlar onlayn zora-

kılıq və istismarla üzləşə bilsələr də, istər onlayn, istərsə də müasir texnologiya vasitəsilə törədilən qadınlara qarşı zərərli hərəkətlər daha tez-tez və şiddətlidir. Hər gün qadınların və qızların necə qurbana çevrildiyini öyrənirik, məsələn, onların razılığı olmadan foto və videolarının dərc edilməsi, elektron poçt və sosial media vasitəsilə qorxudulması və təhdid edilməsi, onlayn cinsi təcavüz, təqib (izləmə tətbiqləri və cihazlarından daxil olmaqla), başqalarının onları təqlid etməsi və rəqəmsal olaraq onlara iqtisadi zərər vurması. Bu cür hücumlar qadınları özünənsüzə etməyə, onlayn ünsiyyətlərini məhdudlaşdırmağa, sosial mediadan tamamilə imtina etməyə və susmağa məcbur etməyə sövq edə bilər. Onlar qadınların digər qadınlara, hətta rəqəmsal məkanda belə, tək olmadıqlarını göstərmək üçün yaratdığı dəstək və həmrəylik şəbəkələrini məhv edirlər. Üçüncüsü isə, mövcud gender stereotiplərin cəmiyyətdə hökm sürməsidir. Belə ki, İKT sahəsində kişi namizədlərə daha çox üstünlük verilir [3]. Bu balanssızlığın bir çox səbəbi uşaqlıq və yeniyetməlik dövründə kök salmış sosial normalardan, stereotiplərdən və dəyərlərdən qaynaqlanır. Texnologiya sektorunda gender bərabərliyinə maneələr erkən yaşda ortaya çıxır və İKT sektorunda görünən qadın rol modellərinin olmaması əsas rol oynayır. Qadınlar əsas rəqəmsal sektorlarda və rəhbər vəzifələrdə az təmsil olunurlar. Hal-hazırda qadınlar dünya miqyasında süni intellekt mütəxəssislərinin yalnız 22%-ni təşkil edir (Dünya İqtisadi Forumu, 2022). Son məlumatlara görə, Avropada tədqiqat və innovasiya sahəsində gender fərqi davam edir: qadınlar elm və mühəndislik sahəsində yüksək akademik vəzifələrin yalnız 20%-ni tuturlar (EU She Figures hesabatı, 2022). Qadınların rəqəmsal inkişafda bərabər iştirakı texnoloji irəliləyişlərin cəmiyyətə fayda verməsini təmin etmək üçün çox vacibdir. Əgər qadınlar bu sahələrə tam töhfə verərsə, hamı üçün daha inklüziv, innovativ və effektiv irəliləyiş əldə edə bilərik.

Mədəni normalar və gender rolları qadınların rəqəmsal texnologiyalara çıxışına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bəzi cəmiyyətlərdə qadınlar ailə üzvlərinin uyğunluq və ya narazılıq hissləri səbəbindən texnologiyadan istifadədə məhdudiyyətlərlə üzləşirlər. Bu sosiomədəni amillər davamlı gender rəqəmsal fərqi səbəb olur.

BMT-nin Baş katibi Antonio Quterreş rəqəmsallaşmanı XX əsri formalaşdıracaq iki seysmik dəyişiklikdən biri, digəri isə iqlim dəyişikliyi kimi təsvir etmişdir. Lakin o, xəbərdarlıq etmişdir ki, hər ikisi planetar miqyasda təcili həll edilməsə, bərabərsizlikləri daha da artıracaq. İnternetin Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) nail olmağa töhfə verə biləcəyi fərziyyəsinə əsaslanaraq, rəqəmsal bərabərliyə çağırış illər ərzində həm beynəlxalq, həm də milli səviyələrdə təşkilati gündəmlərdə ön sıralarda yer almışdır. 2030-cu il Davamlı İnkişaf Gündəliyinin prinsiplərindən biri olan "heç kəsi geridə qoymamaq" gender bərabərliyinə əsaslanır. DİM-in 5b-ci məqsədi qadınların səlahiyyətləndirilməsini təşviq etmək üçün imkan verən texnologiyaların, xüsusən də İKT-nin daha geniş istifadəsini xüsusi olaraq müəyyən edir

Gender əsaslı rəqəmsal təcrid – və həqiqətən də inklüzivlik – bu daha geniş struktur trendləri və institusional dəyişikliklər daxilində yer almalıdır. Bu da öz növbəsində bir tərəfdən qadınların rəqəmsal texnologiyalara çıxışını və onlardan istifadəsini gücləndirmək tələb edir. Qadınlar Elm, Texnologiya, Mühəndislik, Riyaziyyat (STEM) sahələrində az təmsil olunmağa davam edir və onlayn platformalar hələ də gender əsaslı mikroağressiyalar və açıq zorakılıq üçün arena rolunu oynayır. İnternetin təmin etdiyi anonimlik tez-tez cinayətkarları cəsarətləndirir və bu da həssas əhalini onlayn qorumaq üçün güclü mexanizmlər hazırlamağı zəruri edir. Rəqəmsal mühitdə qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılması üçün ilk addım onun gender əsaslı zorakılığın başqa bir təzahürü olduğunu və hər hansı digər zorakılıq forması kimi, tam gender bərabərliyinə mane olduğunu və qadınların insan hüquqlarını pozduğunu qəbul

etməkdir. Kiberhücumla mübarizə aparmaq üçün kifayət qədər tənzimləyici müdafiə və effektiv mexanizmlərin olmaması qadınların rəqəmsal məkana tam daxil olmasına əlavə maneə yaradır.

Problemin aktuallığı. Gender rəqəmsal bölünməsi, xüsusən də qadınların və marjinalaşdırılmış gender qruplarının rəqəmsal çıxış və savadlılıqda əhəmiyyətli maneələrlə üzləşdiyi müasir dövrdə aktual bir məsələ olaraq qalır. Bu bərabərsizliklərə iqtisadi məhdudiyətlər, mədəni normalar və infrastruktur problemləri təsir edir və mövcud gender bərabərsizliklərini gücləndirir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə rəqəmsallaşmanın gender baxımından neytral olmadığı elmi əsaslarla göstərilir və rəqəmsal transformasiyanın mövcud sosial və mədəni stereotipləri yenidən istehsal etmə potensialı sistemli şəkildə əsaslandırılır. Həmçinin, rəqəmsal gender bərabərsizliyi yalnız texnologiyaya çıxış problemi kimi deyil, rəqəmsal bacarıqlar, onlayn təhlükəsizlik, institusional siyasətlər və mədəni normaların qarşılıqlı təsiri kontekstində kompleks fenomen kimi təqdim edilir. Bu yanaşma gender əsaslı rəqəmsal təcridin səbəblərini daha dərin səviyyədə izah etməyə imkan verir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Təqdim olunan məqalənin praktiki əhəmiyyəti rəqəmsallaşma prosesinin gender bərabərliyi kontekstində yaratdığı imkan və risklərin kompleks şəkildə təhlil olunması ilə bağlıdır. Məqalədə irəli sürülən müddəalar və nəticələr dövlət qurumları, təhsil müəssisələri, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və texnologiya sektoru üçün praktik tətbiq imkanları yaradır. Əldə olunan nəticələr rəqəmsal gender bərabərsizliyinin azaldılmasına yönəlmiş siyasət və strategiyaların hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Xüsusilə, qadınların rəqəmsal texnologiyalara çıxışının genişləndirilməsi, onların İKT və STEM sahələrində iştirakının artırılması, eləcə də rəqəmsal bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün proqramların formalaşdırılmasına elmi əsas yaradır.

Ədəbiyyat

1. Aliyev, M., & Aliyeva, S. (2024). Revisiting Digital Transformation of Azerbaijan Higher Education in the New Digital Era. *Yıldız Social Science Review*, 10(1), 72-83. <https://doi.org/10.51803/yssr.1441943>
2. Əliyeva S.N. Gender stereotiplərinin formalaşmasını səciyyələndirən amillər // –Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun Elmi Əsərləri, –2024. Cild 91, №1, –s. 186-192
3. Kiber mühitdə rəqəmsal gender bərabərsizliyi. <https://infocity.tech/2023/04/kiber-muhit%C9%99-r%C9%99q%C9%99msal-gender-b%C9%99rab%C9%99rsizliyi/>
4. Alam, K., Ali, M. A., Erdiaw-Kwasie, M. O., Murray, P. A., & Wiesner, R. (2022). Digital Transformation among SMEs: Does Gender Matter? *Sustainability*, 14(1), 535. <https://doi.org/10.3390/su14010535>
5. Ferreira, E., & Silva, M. J. (2025). Gender and Digital Technologies. *Encyclopedia*, 5(3), 111. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5030111>

6. Gender, Digital Transformation and Artificial Intelligence. Vienna, Austria June 2023. <https://hub.unido.org/sites/default/files/publications/GENDER%2C%20DIGITAL%20TRANSFORMATION%20AND%20AI%20REPORT.pdf>
7. Rui Nunes, Guilhermina Rego, Helena Melo, Sofia B. Nunes and Ivone Duarte. Perspectives on Gender Equality. Licensee MDPI, Basel, Switzerland, –2025. –278 p.
8. What we know about the gender digital divide for girls: A literature review. <https://www.unicef.org/eap/media/8311/file/What%20we%20know%20about%20the%20gender%20digital%20divide%20for%20girls:%20a%20literature%20review.pdf>
9. Гендерное измерение цифровой экономики: от стратегии к действию (2018–2030) : материалы Всерос. конф. с междунар. участием, 20–21 апреля 2018 г., ИвГУ, г. Иваново. –Иваново: Иван. гос. ун-т, –2018. –174 с.
10. Гендерное неравенство в эпоху цифровизации: ограничения и пути их преодоления. <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/331189/1/58-61.pdf>

Redaksiyaya daxil olub: 19.02.2026